

НАСКРІЗНІ МАРКЕРИ ПОТЕНЦІАЛУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДЕРЖАВНОМУ СТАНДАРТІ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

CROSS-CUT MARKERS OF THE POTENTIAL OF CIVIC COMPETENCE IN THE STATE STANDARD OF THE BASIC SECONDARY EDUCATION

Стаття присвячена проблемі формування громадянської компетентності учнів через наскрізні маркери потенціалу Державного стандарту базової загальної середньої освіти. Актуалізовано важливість формування ставлень, цінностей та вмінь, які допоможуть людині протистояти сучасним викликам.

Тому що з упровадженням нового Державного стандарту у вчителів виникає потреба в удосконаленні методики формування громадянської компетентності усіма навчальними предметами. Педагоги потребують умінь і навичок розвитку умінь, цінностей, моделей поведінки учнів/учениць як членів громадянського суспільства та громадян держави, представники якої на полі битви ціною власного життя відстоюють ці цінності.

Усвідомлення своєї громадянської належності, вміння встановлювати баланс індивідуальних та суспільних інтересів є критерієм громадянської ідентичності, яка виступає основою групової самосвідомості, інтегратором населення і є запорукою стабільності держави.

Громадянська ідентичність пов'язана з внутрішнім відчуттям зв'язків з іншими людьми відповідної громадянської спільноти, яка має вплив на моделі поведінки громадянина, мотиви самореалізації та характер взаємовідносин.

Для формування ключових компетентностей, як результату навчання учнів/учениць, укладачі стандарту визначили компетентнісний для кожної освітньої галузі. Ми переконані, що із загального переліку результатів компетентнісного доречно виокремити універсальні маркери громадянської компетентності, які будуть реалізовуватися вчителями у процесі формування компонентів громадянської компетентності учнів й логічно інтегруватися в зміст уроку, незалежно від навчального предмету.

Тому сучасний урок може і має стати тим місцем, де відбувається або запуск процесів демократизації в освітній установі, або аналіз досвіду громадянської дії і поведінки.

Ключові слова: наскрізні маркери, громадянська компетентність, компетентнісний потенціал, державний стандарт.

The article is devoted to the problem of forming students' civic competence through cross-cutting potential markers of the State Standard of the Basic Secondary Education. The importance of the formation of attitudes, values and skills that help a person to face modern challenges has been updated.

With the introduction of the new State Standard, teachers have a need to improve the methodology of forming civic competence in all educational subjects.

Educators need the skills and abilities to develop students' skills, values, and behavior patterns as they are members of civil society and citizens of the state, whose representatives defend these values at the cost of their own lives on the battlefield.

Awareness of one's civic belonging, the ability to balance individual and public interests is a criterion of civic identity, which acts as the basis of group self-awareness, an integrator of the population and it is a guarantee of the stability of the state.

Civic identity is closely related to the need to establish connections with other people and includes not only the individual's awareness of his or her belonging to the civil community, but also the perception of the significance of this community, an idea of the principles and foundations of this association, the adoption of a citizen's behavioral model, awareness of the goals and motives of activity, an idea of the nature of the relations between citizens.

For the formation of key competencies, which are students' result of education, the authors of the standard define competencies for each educational field. We are convinced that it is appropriate to single out universal markers of civic competence from the general list of competencies, which will be implemented by teachers in the process of forming the components of students' civic competence and logically integrated into the content of the lesson, regardless of the subject.

Therefore, the modern lesson can and should become the place where the democratization processes are integrated into education, or the experience of civic action and behavior is analyzed.

Key words: cross-cut markers, civic competence, competence potential, state standard.

УДК 373.5.017.4:005.336.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/53.2.4>

Смагіна Т.М.,

канд. пед. наук,
завідувачка кафедра методики
викладання навчальних предметів
Комунального закладу «Житомирський
обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Житомирської
обласної ради

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасна ситуація в Україні демонструє важливість формування громадянської компетентності особистості. Як показує досвід, сьогодні важливі не стільки знання, скільки ставлення, цінності та вміння, які допомагають людині протистояти викликам.

На початку ХХІ ст., коли закладались основи громадянської освіти в Україні, пріоритетом було подолання тоталітарного минулого та формування демократичної громадянської культури. А для

цього, як зауважує Зоя Казанжи потрібне було розуміння світових трендів, цінностей сучасного світу, принципів функціонування демократичних країн, важливості дотримання прав людини [1].

Сьогодні ж, коли можливості кожної людини, суспільства і держави створювати та руйнувати зростають у геометричній прогресії, проблеми впровадження та реалізації громадянської освіти загострюються.

Якщо на перших етапах громадянська освіта була представлена навчальними курсами, то

пізніше вона реалізовувалась як навчальний предмет, інтеграція елементів громадянської освіти у зміст навчальних предметів, предметна або волонтерська діяльність учнів/учениць, дієва система учнівського самоврядування [2].

Починаючи з 2018 – 2019 н. р. Громадянська освіта введена в 10-му класі, як предмет рівня стандарту. Повномаштабна російсько-українська війна внесла свої корективи у навчальну програму предмету. Так, з'явилися потреба висвітлити права людини під час збройних конфліктів, розширилась тематика медіаграмотності, міжнародного гуманітарного права. Як стверджує Т. Ремех, «громадянська освіта має бути смислоутворюючим, інтегрованим, ціннісно орієнтованим та інтерактивним» курсом [2].

Але з впровадженням Державного стандарту базової середньої освіти у вчителів виникає потреба в методиках реалізації маркерів компетентнісного потенціалу змісту освіти з формування ключових компетентностей та зокрема громадянської. Вчителі потребують умінь і навичок розвитку умінь, цінностей, моделей поведінки учнів/учениць як членів громадянського суспільства та громадян держави, представники якої на полі битви ціною власного життя відстоюють ці цінності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика громадянської освіти і громадянської компетентності за останні десятиліття висвітлена в значному масиві вітчизняних наукових монографій, дисертаційних робіт, статей і тез. Тут слід згадати праці фундаторів і провайдерів громадянської освіти в Україні: О. Пометун, Т. Ремех, П. Вербицької, П. Кендзьора, О. Овчарук, Н. Бібик, О. Кучер та ін. Актуальними залишаються публікації на тему громадянськості О. Сухомлинської. Статті «громадянська освіта» (Т. Ремех), «громадянське виховання» (К. Журба, І. Шкільна), «громадянські та соціальні компетентності» (О. Пометун) увійшли до другого (2021 р.) видання «Енциклопедії освіти» [2].

Як зазначає у статті Т. Ремех, «Подальші наукові розвідки в цій царині можуть ставити питання щодо критеріїв оцінювання й рівнів сформованості громадянської компетентності школярів, впровадження предмета «Громадянська освіта» в практику шкіл, ефективних методів і форм громадянської освіти тощо» [3, с. 39].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки громадянська освіта, далеко не нова тема для педагогіки та шкільної освіти, сучасна ситуація в Україні та світі, все більш наполегливо та критично вимагає переглянути підходи до формування ключової реалізації громадянської компетентності в освітньому просторі.

Метою статті є визначення на основі загальнонаукових методів аналізу, синтезу, порівняння

та систематизації наскрізних маркерів потенціалу ключової громадянської компетентності учнів/учениць з Державного стандарту базової загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Ми пропонуємо на основі готовності вчителів та учнів до відповідального громадянства та виокремлення ключових маркерів компетентнісного потенціалу Державного стандарту базової НУШ підійти до практичного формування громадянської компетентності в освітньому процесі.

Наразі ми маємо основні нормативні документи, які визначають основний набір нормативно визначених понять, іноді суперечливих і загальних, які лежать в основі освітнього процесу.

Так базовий Закон України «Про освіту» [4] визначає поняття громадянської та соціальної компетентності, законодавчо закріплює перелік ключових компетентностей і наскрізних умінь, а Державний стандарт базової середньої освіти 2020 року окреслює компетентнісний потенціал освітніх галузей у формуванні ключових компетентностей та визначає перелік навчальних результатів освітньої галузі, відповідно до циклу навчання з акцентом на уміннях і ставленнях та результатах оцінювання [5].

Але сьогодні ми стикаємося з життєвими ситуаціями, які демонструють нам необхідність переосмислення громадянськості, як надії на лікування від «хворобливості» нашого суспільства. Разом з тим слід підкреслити, що громадянська місія шкільної освіти ніколи не піддавалася сумніву, але зараз вона особливо потрібна, і є необхідність пошуків різних підходів, щодо місця та способів її здійснення.

Сьогодні громадянська освіта набула різних форм реалізації у світовому та українському освітньому просторі. Так, наприклад:

- існують окремі предмети з такою самою назвою (наприклад, курс Громадянська освіта 10 клас);
- інтегровані курси («Вступ до історії України та громадянської освіти»; «Досліджуємо історію та суспільство» (5-6 класи); Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5-6 клас);
- інтеграція громадянознавчого компоненту в зміст навчальних предметів;
- формування громадянської компетентності, як наскрізної ключової компетентності;
- участь у Всеукраїнських, регіональних, місцевих, шкільних проєктах громадянознавчого спрямування;
- розвиток власної громадянськості.

Безсумнівно, що сьогодні перед закладом освіти стоїть непросте завдання: підготувати нових громадян для життя в демократичному суспільстві, елементи якого частково ми можемо тільки уявляти.

Ймовірно, коли ми використовуємо поняття «громадянська освіта» ми вважаємо, що всі мають спільне розуміння того, що воно означає. Проте його значення, очевидно, неоднакове та залежить від освітньої парадигми, періоду розвитку держави, авторів, педагогів, інтерпретації відносно історичних та географічних контекстів.

Тому одним з викликів для вчителів, базової НУШ є **готовність і підготовка** до формування ключових компетентностей усіма навчальними предметами в залежності від теми, очікуваних результатів, змісту уроку. Але щодо громадянської компетентності вчителі повинні взяти до уваги певні застороги, на яких наголошує науковиця етяна Ремех, а саме:

- громадянська компетентність це інтегруюча здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності;

- громадянська компетентність ґрунтується на громадянських цінностях;

- формування громадянської компетентності може формуватися виключно в активному початковому середовищі через активні та інтерактивні методи навчання;

- комплексний підхід до створення умов для набуття учнями цього комплексу знань, формуванню ставлень та набуттю умінь й навичок [3 с. 36].

Для того, щоб успішно працювати над формуванням маркерів громадянської компетентності та відповідним чином вибудовувати траєкторію уроку, особливо на індивідуальному рівні, потрібне розуміння самого поняття «громадянська компетентність» та його складників.

Так Закон України «Про громадянство» визначає, що «громадянин України – це особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України», а «громадянство України – це правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках» [6].

По-суті, громадянин, відповідно до законодавства, наділений формальним статусом, за реалізацію якого відповідає громадянськість, яку В. Пашенко визначає, як якісну ознаку особи, що вказує, чи дотримується вона своїх обов'язків, чи користується наданими правами, наскільки, та в якому обсязі [7].

Усвідомлення своєї громадянської належності, вміння встановлювати баланс індивідуальних та суспільних інтересів є критерієм громадянської ідентичності, яка виступає основою групової самосвідомості, інтегратором населення і є запорукою стабільності держави.

Громадянська ідентичність тісно пов'язана з потребою у встановленні зв'язків з іншими

людьми і включає не тільки усвідомлення індивідом своєї приналежності до громадянської спільноти, а й сприйняття значущості цієї спільноти, уявлення про принципи та основи даного об'єднання, прийняття поведінкової моделі громадянина, усвідомлення цілей та мотивів діяльності, уявлення про характер взаємин громадян між собою[8].

Однак ми повинні підкреслити, що введення нових інтегрованих курсів в 5-9 класи не вирішить усі проблеми з формування громадянської компетентності та усвідомлення громадянської ідентичності, що виникають сьогодні.

Це має бути єдина система з усвідомленими наскрізними результатами навчальної діяльності. А урок має стати платформою запуску демократичних процесів в закладі освіти з трансформацією в поведінкові дії в громадянському суспільстві.

У здійсненому нами у 2007 році дисертаційному дослідженні визначено, обґрунтовано та схарактеризовано структуру громадянської компетентності. Так педагоги мають формувати **когнітивний, ціннісний та діяльнісно-процесуальний** компоненти змістом навчальних предметів та процесом навчальної діяльності [9].

Когнітивний компонент пов'язаний із знаннями та способами їх отримання. Причому важливі не самі знання та їх кількість, а система знань у найважливіших термінах, фактах, поняттях, яка дозволить дитині за потреби самостійно поповнювати нестачу необхідної інформації.

Носієм цінностей будь-якого суспільства є особистість. Як зазначено в нашому дисертаційному дослідженні «особистісні цінності формуються шляхом інтеріоризації (переходу у внутрішній план, «привласнення») цінностей суспільства. Тому «особистісні цінності» пов'язуються з освоєнням конкретними індивідами суспільних цінностей, а отже за ними закріплюється значущість, особистісний сенс для людини певних об'єктів, подій, явищ тощо.

Громадянська компетентність тісно пов'язана з універсальними вміннями та навичками, які проявляються у різних сферах життя. Освоєння учнями методів і прийомів дослідницької діяльності, пошуку та аналізу інформації, вирішення конфліктів, спілкування, прийняття рішень, оволодіння навчальними навичками – діяльнісна складова громадянської компетентності[9].

Розуміння цього дозволить педагогам наповнити новим змістом звичні заняття, використовувати повною мірою усі види інтеграції та широкі можливості педагогіки партнерства.

Державний стандарт базової середньої освіти 2020 року у якому предметний підхід замінений на галузевий, дає можливість педагогам при створенні навчальних програм «втілювати певну навчальну галузь через окремий предмет, так і комбінувати їх для інтеграції» [5].

Більше того укладачі стандарту виокремили компетентнісний потенціал розвитку ключових компетентностей для кожної освітньої галузі.

Ми переконані, що із загального переліку результатів компетентнісного потенціалу Державного

стандарту доречно виокремити **універсальні маркери** громадянської компетентності, які стануть основою формування компонентів громадянської компетентності учнів й будуть інтегруватися в зміст уроку, незалежно від навчального предмету.

Рис. 1. Маркери для формування ставлень

Рис. 2. Маркери формування умінь та навичок

Тому ми скориставшись загальнонауковими методами узагальнили маркери, які формують ставлення (ціннісний компонент) (рис. 1) та уміння, навички (діяльнісно-процесуальний компонент) (рис. 2) [5].

Висновки. Насправді неможливо сформувати відповідального громадянина через окремих навчальний предмет чи інтегрований курс. Це цілісна система, яка реалізується на інтегративній основі в рамках усіх предметів, позакласній роботі учнів та завдяки діяльнісному підходу.

У цьому випадку урок може і має стати тим місцем, де відбувається або запуск процесів демократизації в освітньому закладі або аналіз досвіду громадянської дії і поведінки.

Слід особливо зауважити, що громадянська компетентність формується не лише предметами гуманітарного спрямування. Так при розгляді та вирішенні суспільно-значущих проблем, пов'язаних із змістом того чи іншого предмету, вчитель створює умови для формування одного або кількох маркерів громадянської компетентності.

Найбільш результативними з точки зору формування складових громадянської компетентності та демократичних цінностей є інтерактивні методи навчання, які, як наголошує Олена Пометун, передбачають взаємодію та співпрацю всіх учасників освітнього процесу у процесі вирішення навчальних та практичних завдань. Вони створюють необхідні умови як для становлення та вдосконалення компетентностей через включення учасників освітнього процесу до осмисленого

проживання та переживання індивідуальної та колективної діяльності, так і для усвідомлення та прийняття ними громадянських цінностей, для накопичення досвіду громадянської діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Громадянська освіта. URL: <https://life.pravda.com.ua/projects/hromadianska-osvita/2021/02/16/243780/>
2. Енциклопедія освіти / Нац. акад. пед. наук України ; [голов. ред. В. Г. Кремень]. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
3. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34-41.
4. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
6. Закон України «Про громадянство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
7. Пащенко В. Поняття «громадянськості» і теорія громадянського суспільства. *Політичний менеджмент*. № 2. 2005. С. 118-126
8. Проект Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» : проект Закону 19.11.2021. Подання 19.11.2021. Пояснювальна записка 19.11.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73263
9. Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства: дис. канд. пед. наук: 13.00.0